

Крах нафтового соціалізму

Мадуро вперше зазнає невдачі в боротьбі з опозицією. Шлях Венесуели до цього був важкий, з нього можна винести п'ять уроків.

В районі Каракаса з назвою Кампінья, в зношеній, пофарбованій в зелений будівлі розташована штаб-квартира партії християнських демократів (COPEI). Колись COPEI була однією з двох найбільших партій Венесуели. 1958 року, після падіння диктатури, вона уклала в Пунто-Фіхо пакт з соціал-демократами *Accion Democrática* (AD) про введення в нафтовій державі двопартійної системи, яка мала забезпечити розмаїття, взаємний контроль і політичну стабільність. Ця модель стала взірцем для багатьох латиноамериканських країн на етапі переходу від диктатури до демократії.

Однак більше COPEI цю роль не відіграватиме. Днями Венесуела пережила епічну виборчу кампанію, в якій буржуазна опозиція виявилася сильною і згуртованою як ніколи. Але COPEI не брала участі. В 2019 році втрутилася соціалістична судова система і передала управління партією в руки політиків, близьких до правителя Ніколаса Мадуро. Те саме сталося і з соціал-демократами. Обидві традиційні партії силоміць інтегрували в режим і змусили відправити маріонеткових кандидатів на президентські перегони – щоб виглядало так, ніби в Венесуелі панує плюралізм і демократія.

Правитель Ніколас Мадуро вдався і до багатьох інших хитрощів, щоб забезпечити собі переобрання. Він спланував вибори так, щоб надати собі демократичного вигляду і повернути підсанкційній країні повагу міжнародної спільноти. Під міжнародним тиском він допустив до виборів єдиного справді опозиційного кандидата, якого вважав достатньо слабким, щоб перемогти його. Але розрахунок не спрацював. Врешті-решт непопулярний соціаліст, за чийого правління процвітала корупція, а економіка скоротилася на 75 відсотків, був змушений тікати. Його виборча рада поспішно оголосила його переможцем без жодних достовірних цифр. Згідно з виборчими протоколами опозиції, він отримав лише 30 відсотків голосів, в той час як його більш правий суперник Едмундо Гонсалес Уррутія – 67 відсотків.

Відтоді Мадуро чіпляється за владу з грубою силою. Він запустив хвилю репресій проти своїх опонентів і проти мирних демонстрантів. Ціною цього (на яку Мадуро погодився) стала міжнародна ізоляція – визнали його президентом поки що тільки Нікарагуа, Куба, Гондурас, Болівія, Китай, Іран і Росія – і судовий процес у Міжнародному кримінальному суді, який вже деякий час розслідує злочини проти людяності.

Сусідні країни, передусім Бразилія і Колумбія, за підтримки США, ЄС, католицької церкви та ООН, зараз відчайдушно намагаються відкрити канали для діалогу й переговорів. Чи прийме цю пропозицію правляча кліка, незрозуміло. Але як опозиції взагалі вдалося загнати авторитарне керівництво в кут? Варто ретельніше розглянути їхні стратегічні помилки та успіхи за минулі два десятиліття. Венесуела перша в регіоні стала на шлях популізму XXI століття, який з роками ставав дедалі більш авторитарним. Зараз в Латинській Америці існують численні гібридні режими різного ідеологічного забарвлення. І, за даними інституту *Latinobarometro*, підтримка демократії з року в рік падає. Ті демократи, що ще лишилися, можуть винести з досвіду Венесуели п'ять важливих уроків, як поводитися з популістами.

Перший урок: бойкот виборів – це постріл собі в ногу. Навіть соціалістичний попередник Мадуро, Уго Чавес, вкладав величезні суми державних грошей в свою виборчу кампанію і купівлю голосів. Опозиція протестувала проти такого порушення правил гри; в 2005 році основні партії на знак протесту вийшли з парламентської виборчої кампанії. Це й був постріл собі в ногу: Чавес отримав можливість абсолютно законно розширити свою владу. За п'ять років Конгрес протягнув 150 законів, серед яких був той, що дозволив уряду півтора року керувати за допомогою наказів. Найбільше критики викликали закони про націоналізацію нафтової промисловості, обмеження автономії центрального банку та позбавлення прав регіонів і муніципалітетів. Крім того, Конгрес, де переважали соціалісти, призначив членів Виборчої ради, Генеральної прокуратури і Верховного суду. Таким «демократичним» чином було проведено повну синхронізацію. І все ж таки опозиція застосовувала цю провальну стратегію ще кілька разів, зокрема під час суперечливого переобрання Мадуро в 2018 році.

Другий урок: було кілька спроб змінити владу силоміць. 2002 року опозиція двічі зазнала поразки. Спочатку – під час масових протестів, що завершилися різаниною та імпровізованим і нетривалим військово-цивільним переворотом. А потім був нафтовий страйк, який на кілька тижнів паралізував найважливішу

галузь промисловості країни. Популярного тоді Чавеса обидва ці випробування вогнем тільки загартували. Він скористався можливістю «очистити» збройні сили, а також державний нафтовий концерн PDVSA від критиків і інтегрувати ці надважливі інституції в сферу свого впливу. Крім того, на тлі описаних подій було легко підтримувати наратив про бідолошних соціалістів, які чинять опір темним силам імперіалізму. Особливо зважаючи на те, що до деяких насильницьких епізодів були опосередковано причетні США, наприклад, уряд Трампа – до спроби створити контруряд з парламентським лідером Хуаном Гуайдо в 2019 році. Серед інших подібних спроб – невдалий замах на Мадуро за допомогою безпілотної в 2018 році та невдале вторгнення в 2020-му. Щоразу режим реагував внутрішніми чистками, репресіями та обмеженням демократії. Таким чином керівну кліку було фактично спаяно в одне ціле, в результаті чого вона зміцніла.

Третій урок: протягом тривалого часу опозиція дотримувалася принципу «business as usual». Внутрішня боротьба за владу не припинялась. Лідери встромляли палиці одне одному в колеса і не могли домовитися про спільну стратегію. Почалася битва між радикалами, поміркованими і примирителями. До стратегічних розбіжностей додалися особисті амбіції. Це полегшило Чавесу і Мадуро роботу з розколу опозиції. Деякі політики дозволили владі себе кооптувати, інші, зазнавши тиску, пішли в еміграцію або відійшли від політики. Тобто опозиція продовжила існувати, але загрози для влади соціалістів більше не становила.

Четвертий урок: опозиція довгий час не могла виробити власний переконливий наратив на протидію масованій пропаганді. Вона вважала за потрібне орієнтуватися на порядок денний уряду, тож суспільство сприймало її просто як «анти-Чавеса». Роками дискусія про занепад демократії була прерогативою політичної еліти та освіченого середнього класу. В бідних районах пріоритетами були соціальна справедливість, залученість і визнання – питання, які зацікавлені на еліті опозиція навіть не розглядала. Оскільки за Чавеса ціна на нафту досягла рекордних висот, влада мала достатньо грошей, щоб задовольняти свій електорат – за допомогою десятків соціальних програм, умовою яких була лояльність до лідера.

П'ятий урок: опозиція конче потребувала єдності й оновлення знизу. В 2008 році вона почала змінювати стратегію. Того ж року вона спільними зусиллями сформувала «Круглий стіл демократичної єдності». Це дало свої плоди: вона здобула кілька важливих позицій на виборах мера і регіональних виборах, наприклад, ще молодий опозиційний політик Карлос Окаріс переміг на сході Каракаса (в

колишньому оплоті соціалістів), а Антоніо Ледесма переміг в столиці. Нове, соціально більш неоднорідне покоління студентських лідерів постало в опозиційних партіях і розпочало соціальну й політичну роботу в бідних кварталах. В 2015 році опозиція здобула переважну більшість на парламентських виборах, але скористатися цією перемогою не змогла. Це були останні вільні вибори. Опозиційних мерів позбавили повноважень і замінили призначеними президентом префектами, які отримали контроль над бюджетом. Опозиційний парламент не визнали, замість нього режим обрав новий. Це було боляче: щойно опозиція зрозуміла правила популістської гри, режим негайно їх змінив і змусив своїх опонентів перегруповуватися – цього разу в умовах авторитаризму, на ще більш нерівному полі.

Звичайно, руйнувати пропагандистські схеми харизматичних лідерів-популістів важко. Рецепти повсякденної демократії працюють тільки певною мірою. Годі казати, що популістичні правителі зазвичай не падають з неба, а займають порожні місця в традиційних демократичних системах в разі браку представництва. Вони покладаються на емоції, а не на чіткі програми з вимірюваними результатами. Коли виборці усвідомлюють, що їх обдурили, часто буває вже пізно: демократичні інститути і систему стримувань та противаг уже демонтовано. Крім того, лідерському дуету Венесуели – Чавесу й Мадуро – випав історичний шанс протягом десятиліття частувати свій електорат нафтовими мільярдами, які лились рікою. Опозиції знадобилося багато часу, щоб з погляду кадрів, сенсу і стратегії адаптуватися до нових труднощів. Але вона не здалася. 28 липня вона досягла найбільшого успіху за 25 років. Нафтовий соціалізм економічно та ідеологічно збанкрутував і втратив підтримку населення – Мадуро просто не хоче цього визнавати.

Переклад з німецької Дар'ї Прусенко

Сандра Вайс

Mexiko

Сандра Вайс (Sandra Weiss) – політолог і колишній дипломат. До 1999 року вона була редактором інформаційного агентства AFP. Як вільний

кореспондент Латинської Америки, вона публікує свої статті також у газетах Die Zeit і Die Welt.

